

ИМАМ АҒЗАМ ӘБУ ХАНИФА

Әл - фикһул әкбәр

(Ең үлкен фикһ)

Аударған: Ризабек ІЛІМБАЕВ

АСТАНА, 2014

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Имам Әбу Ханифаның өмірбаяны

Оның азан шақырып қойған әрі толық аты-жөні - Әбу Ханифа Нұғман бин Сәбит бин Зузо бин Марзубән әл-Куфий (*Аллаһ оған разы болсын*). Ол ханафи мазһабының негізін салушы, хижраның 70-80-ші жылдар аралығында дүниеге келіп, 150-ші жылы қайтыс болған. Әбу Ханифа жас кезінде бірнеше сахабаларды көргендіктен табиғин саналады. Ол көзін көрген Анас бин Малик хижраның 93-ші жылы, Ғабдуллаһ бин Ауфа 87-ші жылы, Уәйла бин ал-Асфағ 85-ші жылы, Саһл бин Сағд 88-ші жылы қайтыс болған. Ал, Әбу ат-Туфайл Ғамир бин Уәйла (*Аллаһ оларға разы болсын*) хижраның 102-ші жылы ең соңғы дүниеден өткен сахаба. Бұл деректер Имам ас-Суютыйдың (*Аллаһ оны рақымына бөлесін*) «*Табиид ас-сахиға би манақиб Әби ханифа*», «*Ал-манақиб лил макки*» кітаптарында баян етіледі. Басқа бір деректерде он бір сахабаны, жүздеген табиғинді көрді деп айтылады.

Еңбектері:

- Әл-Фиқһул әкбәр.
- Әл-Усия.
- Фиқһул абсат.
- Әл-Ғалим уәл мутағаллим.
- Әр-Рисала.

Ұстаздары:

Ғато бин Әби Рабаха, Хаммад бин Әби Сулайман, Сағид бин Масрук, Ибраһим бин Иязид ән-Нахғий, Аюуб әс-Сахтияний (*Аллаһ оларға разы болсын*) сынды атақты және басқада көптеген ұстаздары болған.

Шәкірттері:

Әбу Юсыф Иағқуб бин Ибраһим, Мұхаммед бин әл-Хасан әш-Шайбаний, Зуфар бин әл-Һузайл (*Аллаһ оларды рақымына бөлесін*) сынды атақты және басқада шәкірттері болған.

Ғалымдардың баға беруі:

Имам Шафиғи (Аллаһ оны рақымына бөлесін): «Адамдар фиқһта Әбу Ханифаға тәуелді».

Иахия бин Муғин (Аллаһ оны рақымына бөлесін): «Әбу Ханифа сиқа (мықты) тек жаттаған хадисін айтады».

Ғабдуллаһ бин Мубарак (Аллаһ оны рақымына бөлесін): «Адамдардан фиқһты жақсы білушірегі Әбу Ханифа, фиқһта ол сияқты ешкімді көрмедім» - деген. Әбу Ханифа мұқым Ислам әлемі мойындаған, мұжтаһид мұтлақ (дін үкімдерін түсінуде шегіне жеткен) дәрежесіне жеткен мәшһүр имамдардың бірі һәм бірегейі.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Мейірімді, рақымды Аллаһтың атымен бастаймын

متن الفقه الأكبر

Әл фиқһул әкбардың мәтіні

أَصْلُ التَّوْحِيدِ وَ مَا يَصِحُّ الْإِعْتِقَادُ عَلَيْهِ يَجِبُ أَنْ يَقُولَ : آمَنْتُ بِاللَّهِ ، وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ وَ الْبَيْعِ بَعْدَ الْمَوْتِ ، وَ الْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى ، وَ الْحِسَابِ وَ الْمِيزَانِ وَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ حَقُّ كُلُّهُ .

Таухидтың негізі және оған дұрыс сенім білдіру үшін Аллаһқа, періштелеріне, кітаптарына, елшілеріне, өлгеннен кейін қайта тірілуге, тағдырдың жақсылығы мен жамандығы Аллаһтан екендігіне, есеп-қисапқа, таразыға, жаннатқа, тозаққа иман келтірдім әрі осының бәрі хақ деп айтуға міндетті (уәжиб).

وَ اللَّهُ تَعَالَى وَاحِدٌ، لَا مِنْ طَرِيقِ الْعَدَدِ، وَ لَكِنْ مِنْ طَرِيقِ أَنَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) . (1) اللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (4)

Аллаһ Тағала жалғыз, жалғыздығы реттік немесе санау жағынан емес¹, серігі жоқ жағынан. Бұл хақында Хақ Тағала «Мұхаммад (с.ғ.с) айт: Ол Аллаһ жалғыз, Аллаһ мұңсыз, Ол тұмады да туылмады, Әрі оған ешкім тең емес»² деп бұйырады.

لَا يُشَبِّهُ شَيْئًا مِنَ الْأَشْيَاءِ مِنْ خَلْقٍ ۖ وَلَا يُشَبِّهُهُ شَيْءٌ مِنْ خَلْقِهِ، لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَائِهِ وَ صِفَاتِهِ الدَّائِمَةِ ۖ وَالْفِعْلِيَّةِ. أَمَّا الدَّائِمَةُ : فَالْحَيَاةُ وَ الْقُدْرَةُ وَ الْعِلْمُ وَ الْكَلَامُ وَ السَّمْعُ

1 Аллаһ жалғыз дегенде санақ жағынан емес яғни серігі жоқ жалғыз деп білу жағынан.

2 Ықлас сүресі, 1,2,3,4-аяттар.

وَالْبَصَرُ وَالْإِرَادَةُ. وَأَمَّا الْفِعْلِيَّةُ فَالتَّحْلِيْقُ وَالتَّرْزِيْقُ وَالْإِنْشَاءُ وَالْإِبْدَاعُ وَالصَّنْعُ وَغَيْرُ ذَلِكَ مِنَ الصِّفَاتِ الْفِعْلِيَّةِ.

Ол жаратылған нәрселердің ешқайсысына ұқсамайды³, жаратылған нәрселерден де еш нәрсе Оған ұқсамайды⁴, Зати және фиғли есімдері мен сипаттары түгесілмек емес, түгесілмейді де. Ал зати сипаттары: тірі, құдіретті, білуші, сөйлеуші, естуші, көруші, қалаушы болу. Ал фиғли сипаттарына жаратушы, ризықтандырушы, жасаушы және өзге де фиғли сипаттар жатады.

لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ، لَمْ يَخْذُثْ لَهُ إِسْمٌ وَلَا صِفَةٌ، لَمْ يَزَلْ عَالِمًا بِعِلْمِهِ،
وَالْعِلْمُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ، وَقَادِرًا بِقُدْرَتِهِ، وَالْقُدْرَةُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ، وَتُكَلِّمًا بِكَلَامِهِ، وَالْكَلَامُ صِفَةٌ
فِي الْأَزْلِ، وَخَالِقًا بِتَخْلِيْقِهِ، وَالتَّحْلِيْقُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ

وَقَاعِلًا بِفِعْلِهِ وَالفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ، وَالقَاعِلُ هُوَ اللَّهُ تَعَالَى، وَالفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزْلِ، وَ
المَفْعُولُ مَخْلُوقٌ، وَفِعْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ، وَصِفَاتُهُ فِي الْأَزْلِ غَيْرُ مُحْدَثَةٍ وَلَا مَخْلُوقَةٍ،
فَمَنْ قَالَ إِنَّهَا مَخْلُوقَةٌ أَوْ مُحْدَثَةٌ أَوْ وَقَفَ فِيهَا أَوْ شَكَّ فِيهَا فَهُوَ كَافِرٌ بِاللَّهِ تَعَالَى

Есімдері және сипаттары а түгесілмек емес, түгесілмейді де⁵. Оған жаңадан (*кейіннен*) есімдер мен сипаттар қосылған жоқ⁶, Ол ежелден⁷ ілімімен білуші еді, ілімі басталуы болмаған ежелден бар сипат, Ежелден құдіретімен құдіретті еді, құдіреті басталуы болмаған ежелден бар сипат, Ежелден сөзімен сөйлеуші еді, сөйлеуі басталуы болмаған ежелден бар сипат⁸, Ежелден жаратуымен жаратушы еді, жаратуы басталуы болмаған ежелден бар сипат, Ежелден ісімен істеуші еді, істеуі басталуы болмаған ежелден бар сипат, Аллаһ Тағала жасаушы, жасалған нәрсе жаратылған, ал Аллаһтың ісі жаратылмаған, ежелден бар, Оның сипаттары жаратылған жоқ, пайда да болмаған, егер кім бұл сипаттарды жаратылған немесе пайда болған десе әрі бұған екіленсе және күманданса онда ол дінсіз болады⁹.

3 Аллаһ жаратылған нәрселерге ұқсамайды, жаратылған нәрселер Оған ұқсамайды.

4 Бұл сөздің қайталанып келуі алдындағы сөйлемді қуаттайды.

5 Аллаһ Тағала кемелдік және ұлық сипаттармен танылған. Аллаһтың есімдері, сипаттары басталуы, аяқталуы жоқ мәңгі деген ұғымды береді.

6 Аллаһтың есімдерімен сипаттары аzaли, абади (*яғни басталуы, аяқталуы жоқ*).

7 Ежелден, яғни Аллаһтың бар болуының басталуы жоқ, басталусыз бар, өйткені, Аллаһтың бар болуы міндетті (уәжиб) Бұл әлем, ондағы нәрселердің барлығы Аллаһтың болуы уәжіп екендігіне дәлел болады. Егер Аллаһтың бар болуы уәжіп болмағанда өзіміз көріп, өмір сүріп отырған мына әлем болмас еді.

8 Аллаһтың сөйлеуі әріпсіз, дыбыссыз жаратылған нәрселердің сөйлеуіне ұқсамайды.

وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْمَصَاحِفِ مَكْتُوبٌ، وَ فِي الْقُلُوبِ مَحْفُوظٌ، وَ عَلَى الْأَلْسِنِ مَقْرُوءٌ، وَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ مُنَزَّلٌ، وَ لَفْظَتَا بِالْقُرْآنِ مَخْلُوقٌ، وَ كِتَابَتَا لَهُ مَخْلُوقَةٌ، وَ قَرَأَتَا لَهُ مَخْلُوقَةٌ، وَ الْقُرْآنُ عَيْزٌ مَخْلُوقٌ.

Құран – қағаз беттеріне жазылған, жүректерде сақталған, тілмен оқылған, сондай-ақ Хақ Елшісіне (*Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) түсірілген Аллаһ Тағаланың сөзі, Құрандағы сөзіміз¹⁰, жазуымыз¹¹, оқуымыз¹² жаратылған, ал Құран жаратылмаған.

وَمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ حِكَايَةً عَنْ مُوسَى وَ عَيْرِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ، وَ عَنْ فِرْعَوْنَ وَ إِبْلِيسَ، فَإِنَّ ذَلِكَ كُلَّهُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى إِخْبَارًا عَنْهُمْ، وَ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى عَيْزٌ مَخْلُوقٌ وَ كَلَامُ مُوسَى وَ عَيْرِهِ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ مَخْلُوقٌ، وَ الْقُرْآنُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى فَهُوَ قَدِيمٌ لَا كَلَامُهُمْ.

Аллаһ Тағаланың Құранда Мұса және басқада пайғамбарлар (*Оларға Аллаһтың сәлемі болсын*) жайлы және перғаун мен ібіліс жайлы хикая қылып айтқан нәрселерінің бәрі - Аллаһ Тағаланың сөзі. Аллаһ Тағаланың сөзі жаратылмаған, ал Мұсаның (*Оған Аллаһтың сәлемі болсын*) және басқада жаратылған нәрселердің сөзі жаратылған. Құран олардың (*жаратылған нәрселердің*) сөздері сияқты емес, ол - Аллаһтың басталуы болмаған ежелден бар сөзі.

وَ سَمِعَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: (كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا) وَ قَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمًا وَ لَمْ يَكُنْ كَلَّمَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ قَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى خَالِقًا فِي (الْأَزَلِ وَ لَمْ يَخْلُقِ الْخَلْقَ :) لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ هُوَ السَّمِيمُ الْبَصِيرُ

Хақ Тағала: «*Аллаһ Мұсамен тілдесті*»¹³ дегендей Мұса (*Оған Аллаһтың сәлемі болсын*) Аллаһтың сөзін естіді. Аллаһ Тағала Мұсамен (*Оған Аллаһтың сәлемі болсын*) сөйлеспей тұрып-ақ сөйлеуші сипатына ие еді. Аллаһ Тағала жаратылыс атаулы

9 Бұл сипаттардың Аллаһта барлығына иман келтіріп әрі жаратылған нәрселердің сипаттарына ұқсатпауымыз керек. Жаратылған нәрселердің сипаттарының басталуы аяқталуы бар өзгереді, ал Аллаһтың сипаттары басталуы аяқталуы жоқ өзгермейді.

10 Біздің сөздеріміз жаратылған басталуы, аяқталуы бар, ал Аллаһтың сөзі жаратылмаған басталуы, аяқталуы болмайды еш өзгермейді.

11 Біздің әріптер мен жазуымыздың барлығы жаратылған, Аллаһтың сөзі әріпсіз, дыбыссыз жаратылған нәрселердің сөзіне ұқсамайды.

12 Дыбыстап, екпіндеп, буынға бөліп оқуымыздың бәрі жаратылған. Қолымыздағы Құранның мұқабасы, парақтары, әріптері, бояулары, барлығы жаратылған. Бірақ Аллаһтың сөзі Құран жаратылмаған.

13 Ниса сүресі, 164-аят.

жаратылмай тұрып-ақ ежелден Жаратушы болды: «*Оған ұқсас еш нәрсе жоқ, Ол естуші көруші*»¹⁴.

قَلَمًا كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى كَلِمَةً يَكْلَامُهُ الَّذِي هُوَ لَهُ صِفَةٌ فِي الْأَرْزَلِ وَ صِفَاتُهُ كُلُّهَا فِي الْأَرْزَلِ يَخْلَافِ
صِفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ، يَعْلَمُ لَا كَعِلْمِنَا، وَ يَقْدِرُ لَا كَقُدْرَتِنَا، وَ يَرَى لَا كَرُؤُوتِنَا، وَ يَسْمَعُ لَا كَسَمْعِنَا، وَ
يَتَكَلَّمُ لَا كَكَلَامِنَا.

Хақ Тағала Мұсамен (*Оған Аллаһтың сәлемі болсын*) сөйлескенде ежелден Өзіне тән сипатымен сөйлесті, Аллаһтың сипаттарының бәрі ежелден, жаратылған нәрселердің сипаттарына ұқсамайды. Аллаһ Тағала біледі, бірақ, біздің білуіміз сияқты емес, Құдіреті, біздің құдіретіміз сияқты емес, Көреді, біздің көруіміз сияқты емес, Естиді, біздің естуіміз сияқты емес, Сөйлейді, біздің сөйлеуіміз сияқты емес.

وَ تَحْنُ تَتَكَلَّمُ بِالْأَلَاَتِ وَ الْحُرُوفِ، وَ اللَّهُ تَعَالَى يَتَكَلَّمُ بِلَا آلَةٍ وَ لَا حُرُوفٍ، وَ الْحُرُوفُ
مَخْلُوقَةٌ، وَ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ.

Біздер белгілі бір құрал¹⁵, әріптер арқылы сөйлейміз, Аллаһ Тағала құралсыз, әріптерсіз сөйлейді, әріптер жаратылған, Аллаһтың сөзі жаратылмаған.

وَهُوَ شَيْءٌ لَا كَالْأَشْيَاءِ، وَ مَعْنَى الشَّيْءِ إِنْثَائُهُ بِلَا جِسْمٍ وَ لَا جَوْهَرٍ وَ لَا عَرَضٍ، وَ لَا حَدٌّ لَهُ،
وَ لَا ضِدٌّ لَهُ، وَ لَا يَدُّ لَهُ، وَ لَا مِثْلٌ لَهُ.

Аллаһ Тағала «шай»¹⁶ жаратылған нәрселер тәрізді емес, «шай» сөзінің мағынасы - ешбір денесіз¹⁷, жауһарсыз¹⁸, кейіпсіз¹⁹ (түр-тұлғасыз) Хақ Тағалаға бекіту. Аллаһтың шегі²⁰ жоқ, Оның қарсыласы да, Оның серігі де, Оның ұқсасы да жоқ.

14 Шура сүресі, 11-аят.

15 Тіл, көмей, дыбыстар, әріптер арқылы сөйлейміз.

16Тілдік мағынасы «*нәрсе*» бірақ тілдік мағынасы Аллаһтың затына істетілмейді Аллаһты «шай» деп айтамыз басқа нәрселер сияқты емес.

17Жисм деп мүшелерден құралған денені айтады Аллаһ дене емес.

18 Жауһар деп атомды (бөлшектенбейтін дене) айтады.

19Арад көрністі, түр-тұлғаны, кейіпті, бейнені айтады, бұл нәрселермен Аллаһ Тағаланы сипаттауға, немесе сипаттарын осы нәрселерге ұқсатуға болмайды.

20 Хад деп «шектелуді», «кейіптелуді» айтады. Аллаһ Тағала шектелу деген ұғымнан пәк. Аллаһ Тағаланың кейп (түр-тұлғасы) бар, бірақ оны Өзі ғана біледі деп айтуға болмайды.

وَلَهُ يَدٌ وَوَجْهٌ وَنَفْسٌ، فَمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْقُرْآنِ، مِنْ ذِكْرِ الْوَجْهِ وَالْيَدِ وَالنَّفْسِ فَهُوَ لَهُ صِفَاتٌ بِلاَ كَيْفٍ

Құранда Өзі айтқандай Аллаһтың иәд²¹, уәжһ²², нәфсі²³, сипаттары бар. Бұлардың бәрі Аллаһтың еш кейіпке ие емес сипаттары.

وَلَا يُقَالُ إِنَّ يَدَهُ قُدْرَتُهُ أَوْ نِعْمَتُهُ، لَأَنَّ فِيهِ إِبْطَالَ الصِّفَةِ، وَهُوَ قَوْلُ أَهْلِ الْقَدَرِ وَالْإِعْزَالِ، وَ لَكِنْ يَدُهُ صِفَتُهُ بِلاَ كَيْفٍ، وَ عَصْبُهُ وَ رِصَاةُ صِفَاتَانِ مِنْ صِفَاتِهِ بِلاَ كَيْفٍ

Иәді – құдреті немесе нығметі деп айтылмайды өйткені онда сипатты жоққа шығару бар²⁴. Негізінен ондай ойды Қадариялар мен Мұғтазилалар айтқан. Бірақ иәді еш кейіпсіз сипаты. Ғадабуһу²⁵, Ридаһу (*разы болуы*) Аллаһтың сипаттарына тән еш кейіпсіз сипаттары.

خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْأَشْيَاءَ لَا مِنْ شَيْءٍ، وَ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَالِمًا فِي الْأَرْلِ بِالْأَشْيَاءِ قَبْلَ كَوْنِهَا، وَهُوَ الَّذِي قَدَّرَ الْأَشْيَاءَ وَ قَضَاهَا، وَ لَا يَكُونُ فِي الدُّنْيَا وَ لَا فِي الْآخِرَةِ شَيْءٌ إِلَّا بِمَشِيئَتِهِ وَ عِلْمِهِ وَ قَضَائِهِ وَ قَدَرِهِ وَ كَتَبَهُ فِي اللُّوحِ الْمَحْفُوظِ، وَ لَكِنْ كَتَبَهُ بِالْوُصْفِ لَا بِالْحُكْمِ

Хақ Тағала бүкіл заттарды бір нәрседен (үлгі) алмай жаратты. Аллаһ Тағала болмысты жаратудан бұрын, ежелден білуші болды. Аллаһ Тағала барлық нәрселердің тағдырын белгілеп, шешіп қойған, бұл дүниеде және ахиретте тек Аллаһтың Ләуһул махфүзда жазып қойғаны, Оның қалауымен, ілімімен, шешімімен, тағдырымен жүзеге асады. Бірақ жазып қоюы сипаттаумен, үкімімен емес²⁶.

21 Иәд сөзінің тілдік мағынасы «қол».

22 Уәжһ сөзінің тілдік мағынасы «жүз».

23 Нәфс сөзінің тілдік мағынасы «жан» осы сөздердің тілдік мағынасы Аллаһтың Өзіне тікелей қолданылмайды, сондықтан бұл сөздерге тәуил жасап немесе мағынасын Аллаһ біледі деп тафуид жасап түсінеміз. Аллаһтың қолы, жүзі, жаны бар деп қазақ тіліндегі мағынасын айтқан дұрыс емес. Егер Аллаһтың иәд, уәжһ, нәфсі сипаттары бар өзіне лайықты еш кейіпсіз деп Құранда келгендей айтсақ болады.

24 Имам Әбу Ханифа (Аллаһ оған разы болсын) бұл жерде тәуилді қолдануды қайтарып жатқаны, қайтарып жатқаны - егер тәуил сипатты жоққа шығарса дұрыс болмайды. Имамның сөзі Қадария, Мұғтазила сияқты Құранда келтірілген мағынасы ұқсастықты білдірген сөздерді жоққа шығарып барып астарлап түсінушілерге, бірақ, Құранда келтірілген муташабиһ аяттардағы мағынасы ұқсастықты білдірген сөзге иман келтіріп, оның тілдік мағынасы - мақсаты емес деп иман келтіріп, кейін астарлап түсінген аһлү сүнна уәл жамағаны ұстанымын қайтарып жатқан жоқ. Имам жалпы бұл жерде тәуил тафсилиді дұрыс емес десе де, тәуил ижмалиді теріске шығарған жоқ.

25 Тілдік мағынасы «ашулану». Аллаһ Тағала ашуланады деп айтылмайды. Ғадабын, азабы деп астарлаған.

26 Әл фиқһул әкбардың түсіндірмесінде Мулла Али Сұлтан (Аллаһ оған рақым етсін): «Осылай болады деп келген, осындай болсын деп емес»-деген.

وَالْقَضَاءُ وَالْقَدَرُ وَالْمُسَيَّبَةُ صِفَاتُهُ فِي الْأَزَلِ بَلَا كَيْفٍ، يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَعْدُومَ فِي حَالِ عَدَمِهِ مَعْدُومًا، وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفَ يَكُونُ إِذَا أَوْجَدَهُ، يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَوْجُودَ فِي حَالِ وُجُودِهِ مَوْجُودًا، وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفَ يَكُونُ قَتَاؤُهُ، يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى الْقَائِمَ فِي حَالِ قِيَامِهِ قَائِمًا، وَإِذَا قَعَدَ عِلْمُهُ قَاعِدًا فِي حَالِ قُعُودِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَغَيَّرَ عِلْمُهُ، أَوْ يَحْدُثَ لَهُ عِلْمٌ، وَلَكِنْ التَّغَيُّرُ وَالاخْتِلَافُ الْأَحْوَالُ يَحْدُثُ فِي الْمَخْلُوقِينَ

Шешімі, тағдыры, қалауы - Аллаһ Тағаланың ежелден бар еш кейіпсіз сипаттары. Хақ Тағала жоқ нәрсені жоқ кезінде жоқ екенін және оны жаратса қандай болатынын біледі. Аллаһ Тағала бар нәрсені бар деп және оның соңы немен аяқталатынын да біледі. Хақ Тағала тұрып тұрғанның тұрғанын, егер ол отырса отырғанын, ілімі еш өзгерместен әрі жаңа ілім пайда болмастан біледі, ал бірақ, өзгеру, жағдайлардың әртүрлі болуы жаратылған нәрселерге тән.

خَلَقَ الْخَلْقَ سَلِيمًا مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ، ثُمَّ خَاطَبَهُمْ وَآمَرَهُمْ وَتَهَاهُمْ، فَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ بِفِعْلِهِ وَانْكَارِهِ وَجُودِهِ الْحَقِّ يُحْذِلَانِ اللَّهُ تَعَالَى إِيَّاهُ، وَأَمَّنْ مَنْ آمَنَ بِفِعْلِهِ وَإِقْرَارِهِ وَتَصَدِيقِهِ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى إِيَّاهُ وَنُصْرَتِهِ لَهُ

Хақ Тағала адамзатты күпірліктің белгілері мен иманның нұрынан аман-сау қылып жаратты. Кейін оларға шарифатты жүктеп имандылыққа бұйырды да күпірліктен қайтарды. Ал енді кім дінсіз (кәпір) болса, Аллаһ Тағаланың оны жәрдемсіз қалдыруы әрі оның іс-әрекеті және мойындамауы, ақиқаттан бас тартуы нәтижесінде болады. Кім иман келтірсе Хақ Тағаланың оны жарылқауы мен жәрдемі әрі өзінің ісі және мойындауы, растауы себепті болады.

أَخْرَجَ ذُرِّيَّةَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ صَنْلِيهِ عَلَى صُورِ الذَّرِّ، فَجَعَلَ لَهُمْ عَقْلًا، فَخَاطَبَهُمْ وَآمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ وَتَهَاهُمْ عَنِ الْكُفْرِ، فَأَقْرَأُوا لَهُ بِالرُّبُوبِيَّةِ، فَكَانَ ذَلِكَ مِنْهُمْ إِيْمَانًا، فَهُمْ بِلَدُّونَ عَلَى تِلْكَ الْفِطْرَةِ، وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَدْ بَدَّلَ وَغَيَّرَ، وَمَنْ آمَنَ وَصَدَّقَ فَقَدْ ثَبَّتَ عَلَيْهِ وَدَاوَمَ

Аллаһ Тағала Адамның (Оған Аллаһтың сәлемі болсын) ұрпақтарын белінен зәредей түрде (кейбірі ақ, кейбірі қара) шығарып қойды да (бірінен кейін бірін) кейін оларға ақыл нәсіп етті («Мен сендердің Раббыларыңмын» дегенде жауап беретіндей етіп). Әрі оларға шарифат түсіріп, иманға келуді бұйырып, дінсіз болудан қайтарды. Және олар Аллаһқа «ия Раббымызсың деп» куәлік жасады. Міне, бұл олардың иман келтіру еді. Сондықтан олар осы фитратта (сенімде, негізде) туылады. Ал енді кім осыдан кейін дінсіз болса, онда ол (фитрадағы иманды) ауыстырған әрі өзгерткені. Кім иман келтірсе және растаса, онда оның (фитрадағы иманы) орнығып әрі жалғасқан болады.

وَلَمْ يُجَيِّزْ أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ عَلَى الْكُفْرِ وَ عَلَى الْإِيمَانِ، وَ لَا خَلَقَهُمْ مُؤْمِنًا وَلَا كَافِرًا، وَ لَكِنْ خَلَقَهُمْ أَشْخَاصًا، وَ الْإِيمَانُ وَ الْكُفْرُ فِعْلُ الْعِبَادِ، يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ يَكْفُرُ فِي حَالِ كُفْرِهِ كَافِرًا، فَإِذَا آمَنَ بَعْدَ ذَلِكَ عِلْمَهُ مُؤْمِنًا فِي حَالِ إِيْمَانِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَغَيَّرَ عِلْمُهُ وَصِفَتُهُ

Хақ Тағала жаратқан жаратылыстарынан ешкімді күпірлікке не имандылыққа мәжбүрлемеді әрі оларды дінсіз не момын қылып та жаратпады, бірақ оларды пенде қылып жаратты. Имандылық пен күпірлік пенденің ісі. Аллаһ Тағала кім дінсіз болса дінсіз деп, ал кейін иман келтірсе момын деп оны Өзінің ілімі мен сипаты еш өзгерместен біледі.

وَجَمِيعُ أَعْمَالِ الْعِبَادِ مِنَ الْحَرَكَةِ وَالشُّكُونِ كَسْبُهُمْ عَلَى الْحَقِيقَةِ، وَاللَّهُ تَعَالَى خَالِقُهَا، وَهِيَ كُلُّهَا بِمَشِيئَتِهِ وَعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَقَدَرِهِ.

Пенденің іс-әрекеті қимылсыз, әрекетсіз қалуы ақиқатында, пенденің өз кәсібі Хақ Тағала оның жаратушысы, бұлардың барлығы Аллаһ Тағаланың қалауымен, ілімімен, шешімімен, тағдырын белгілеуімен болады.

وَالطَّاعَاتُ كُلُّهَا مَا كَانَتْ وَاجِبَةً بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَبِمَحَبَّتِهِ وَبِرِضَائِهِ وَعِلْمِهِ وَمَشِيئَتِهِ وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ، وَالْمَعَاصِي كُلُّهَا يَعْلَمُهَا وَقَضَائِهِ وَتَقْدِيرِهِ وَمَشِيئَتِهِ، لَا يَمَحَبُّهُ وَلَا يَرْضَاهُ وَلَا بِأَمْرِهِ.

Сондай міндет (*уәжип*) бойсұнудың бәрі де Аллаһ Тағаланың бұйрығы, жақсы көруі, разы болуы, ілімі, қалауы, шешімі, тағдырында белгілеуі арқылы болды. Ал күнәлардың барлығы Хақ Тағаланың ілімі, шешімі, қалауы, тағдырында белгілеуі себепті болады да разылығымен, жақсы көруімен, бұйрығымен болмайды.

وَالْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كُلُّهُمْ مُنْزَهُونَ عَنِ الصَّغَائِرِ وَالْكِبَائِرِ وَالْكَفْرِ وَالْقَصَائِحِ، وَقَدْ كَانَتْ مِنْهُمْ زَلَالٌ وَخَطِيئَاتٌ، وَمُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ، نَبِيُّهُ وَعَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَصَفِيُّهُ، وَلَمْ يَعْبُدِ الصَّنَمَ، وَلَمْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ طَرَفَةً عَيْنٍ قَطُّ، وَلَمْ يَزْكِبْ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً قَطُّ.

Хақ Елшілерінің (*Оларға Аллаһтың сәлемі болсын*) барлығы жаман әдеттен, үлкенді - кішілі күнәлердан пәк (*күнә жасамайды*). Тек кейбір болар-болмас (қате) істер ғана болды (*тіпті бұндай істерде болмайды*)²⁷. Хақ Елшісі Мұхаммед (*Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) Аллаһ Тағаланың пайғамбары, құлы, таңдаулысы әрі елшісі. Пұтқа табынбаған, тіпті, Аллаһқа бір сәт те серік қоспаған әрі ешбір үлкенді – кішілі күнә жасамаған.

وَأَفْضَلُ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ : أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ثُمَّ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانٍ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضُوا عَنْ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمُ أَجْمَعِينَ، غَابِرِينَ عَلَى الْحَقِّ، وَمَعَ الْحَقِّ، كَمَا كَانُوا تَتَوَلَّاهُمْ جَمِيعًا.

Аллаһ Елшісінен (*Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) кейінгі адамдардың абзалы Әбу Бәкір Әс - Сиддиқ (*Аллаһ оған разы болсын*), одан кейін Омар бин Әл - Хаттаб, одан соң Осман бин Ғаффан, соңынан Али бин Әби Толиб (*Аллаһ барлығына*

27 Жалпы Елшілер мен Пайғамбарлардың (*Оларға Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) үлкенді-кішілі қателіктерден таза екендігіне ғалымдар бір ауыздан келісті. Тек пайғамбарлық пен елшілік міндеті келмей тұрғандағы кейбір кіші-гірім қателіктерге байланысты үш пікір бар. а) Пайғамбарлықтан алдын да, кейін де кіші-гірім қателіктерге түспейді. б) Пайғамбарлықтан алдын кіші-гірім қателіктер болады, бірақ пайғамбарлық келгеннен кейін болмайды дейді. в) Пайғамбарлықтан алдын да, кейін де кіші-гірім қателіктер болады дейді.

разы болсын). Бұлар әрқашан шыншыл, әділ еді. Олар бұрын қандай болған болса²⁸, солай барлығын жақсы көреміз.

وَلَا تَذْكُرْ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ سَلَّمَ إِلَّا بِخَيْرٍ

Хақ Елшісінің (*Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) үзеңгілес серіктері сахабаларды тек жақсы деп бағалаймыз (*еш кемсітпейміз*).

وَلَا تُكْفِّرْ مُسْلِمًا بِذَنْبٍ مِنَ الذُّنُوبِ وَ إِنْ كَانَتْ كَبِيرَةً إِذَا لَمْ يَسْتَجِلَّهَا، وَ لَا تُزِيلْ عَنْهُ إِسْمَ الْإِيمَانِ وَ تُسَمِّهِ مُؤْمِنًا حَقِيقَةً، وَ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مُؤْمِنًا قَاسِقًا غَيْرَ كَافِرٍ

Мұсылманды бір күнәсі үшін, тіпті, үлкен күнә жасаса да, егер харамды халал деп айтпаса дінен шығармаймыз әрі оны имансыз демейміз, момын деп атаймыз. Оны дінсіз емес, пасық (*күнәһар*) момын болуы әбден мүмкін.

وَ الْمَسْحُ عَلَى الْخَفَيْنِ سُنَّةٌ، وَ التَّرَاوُحُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ سُنَّةٌ، وَ الصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَ قَاجِرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ جَائِزَةٌ

Мәсіге мәсіх тарту және рамазан айында тарауых намазын оқу сүннет. Момындардың жақсысы я жаманы болсын, барлығының артында тұрып намаз оқи аламыз.

وَلَا تَقُولُ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا تَصُرُّهُ الذُّنُوبُ، وَ إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ النَّارَ، وَ لَا إِنَّهُ يُخَلَّدُ فِيهَا وَ إِنْ كَانَ قَاسِقًا بَعْدَ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنًا

Момын адамға жасаған күнәсі зиян бермейді және тозаққа кірмейді деп айтпаймыз. Өйтсе де ол пасық (*күнәһар*) болса да дүниеден момын болып өтсе тозақта мәңгі қалмайды.

وَ لَا تَقُولُ إِنَّ حَسَنَاتِنَا مَقْبُولَةٌ، وَ سَيِّئَاتِنَا مَعْفُورَةٌ كَقَوْلِ الْمُزْجِنَةِ وَ لَكِنْ تَقُولُ الْمَسْئَلَةُ مُبِينَةٌ مُفَصَّلَةٌ مِنْ عَمَلٍ حَسَنَةٍ يَسَّرَ إِطْلَاقُهَا حَالِيَةً عَنْ الْغُيُوبِ الْمُفْسَدَةِ وَ الْمَعَانِي الْمُبْطِلَةِ وَ لَمْ يُبْطِلْهَا حَتَّى حَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُضِيعُهَا بَلْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ وَ يُبَيِّنُهَا عَلَيْهِ

Біздер жақсылықтарымыз қабыл, жамандықтарымыз кешірілген деп Муржиялар сияқты айтпаймыз. Бірақ, бұл мәселе анықталып, ажыратылған, егер кімде-кім тәртіптерін (*шарттарын*) орындай отырып, сыртқы және ішкі кемшіліктерден сақтанып жақсылық істесе және оны бұл дүниеден өткенше бұзып алмаса, Аллаһ Тағала оны жоймайды, керісінше қабыл етіп, сауапқа бөлейді дейміз.

وَ مَا كَانَ مِنَ السَّيِّئَاتِ دُونَ الشِّرْكِ وَ الْكُفْرِ وَ لَمْ يَتُبْ عَنْهَا حَتَّى مَاتَ مُؤْمِنًا فَإِنَّهُ فِي مَسْئَلَةِ اللَّهِ تَعَالَى إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَ إِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَ لَمْ يُعَذِّبْهُ بِالنَّارِ أَبَدًا

Ал енді серік қосу мен күпірліктен басқа күнәлары үшін бұ дүниеден өткенше тәуба қылмаса, онда ол пенде Аллаһ Тағаланың еркінде, қаласа азаптайды, қаласа жарылқап, кешіреді, тозақ азабынан сақтайды.

28 Пайғамбарымыз (*Оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) дүниеден өткеннен кейін мұсылмандар ісін басқару міндеті бір ауыздан осы ұлық Имамдарға (*Аллаһ оларға разы болсын*) өткені белгілі. Кейін қателесуші топтар шығып бұлардың имамдықтарын мойындамай жағымсыз пікірлер айтты. Сондықтан Имам Әбу Ханифа бұл Имамдарды (*Аллаһ оларға разы болсын*) Пайғамбарымыз (*Оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) тірі күнінде қалай жақсы көрген болсақ, ол кісі бұ дүниеден кеткенмен де олардык дәл солай жақсы көреміз дейді.

وَالرِّبَاءُ إِذَا وَقَعَ فِي عَمَلٍ مِنَ الْأَعْمَالِ فَإِنَّهُ يُبْطِلُ أَجْرَهُ، وَكَذَا الْعُجْبُ

Егер көз бояушылық (*рия*) амалдарда болса, өзінің жасаған амалдарына таңқалу (даңдайсу) да сауапты жойып жібереді.

وَالْآيَاتُ لِلنَّبِيِّاءِ وَالْكَرَامَاتُ لِلْأَوْلِيَاءِ حَقٌّ. وَأَمَّا الَّتِي تَكُونُ لِأَعْدَائِهِ مِثْلَ إِبْلِيسَ وَفِرْعَوْنَ وَالدَّجَالِ مِمَّا رُوِيَ فِي الْأَخْبَارِ أَنَّهُ كَانَ لَهُمْ فَلَا تُسَمِّيْهَا آيَاتٍ وَلَا كَرَامَاتٍ، وَلَكِنْ تُسَمِّيْهَا قَصَآءَ حَاجَاتٍ لَهُمْ، وَذَلِكَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقْضِي حَاجَاتِ أَعْدَائِهِ إِسْنِدَرَا جَاً وَغُفُوبَةً لَهُمْ، وَيَزِدَادُونَ عِصْيَانًا أَوْ كُفْرًا، وَذَلِكَ كُلُّهُ جَائِزٌ وَمُمْكِنٌ

Хақ Елшілерінің (*Оларға Аллаһтың сәлемі болсын*) мұғжизалары, әулиелердің кереметтері – хақ. Ал енді хабарлардағы риуаят етілген Аллаһтың дұшпандары ібіліс (*шайтан*), ферғауын (*өзін құдай санаған имансыз*), дажжал (*қиямет таяғанда шығатын дінсіз*) міне, осылардағы белгілерді (*таңғажайып әрекеттерді*) кереметтер деп айтпаймыз, Бірақ өздерінің қажеттерін өтеуі дейміз. Өйткені Аллаһ Тағала масқаралау, жазалау үшін олардың қажеттерін өтеуге мүмкіндік берді. Сөйтіп олар күпірліктері мен қарсылықтарын арттырады. Міне, бұның бәрі мүмкін іс.

وَكَانَ اللَّهُ خَالِقًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ، وَرَازِقًا قَبْلَ أَنْ يَزُرُقَ

Хақ Тағала барша жаратылысты жаратпай тұрып жаратушы, ризықтандырмай тұрып ризықтандырушы болды.

وَاللَّهُ تَعَالَى يُرَى فِي الْآخِرَةِ، وَيَرَاهُ الْمُؤْمِنُونَ وَهُمْ فِي الْجَنَّةِ بِأَعْيُنِ رُؤُوسِهِمْ يَلَا تَشْبِيهِ وَلَا كَيْفِيَّةٍ وَلَا كَيْفِيَّةٍ وَلَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ مَسَافَةٌ

Аллаһ Тағала ақыретте көрінеді, момындар жәннатта көздерімен ұқсатусыз, кейіпсіз, шектеусіз (*белгілі бір мәлиерсіз*) және араларында арақашықтық болмастан Хақты көреді.

وَالْإِيمَانُ هُوَ الْإِقْرَارُ وَالتَّصَدِيقُ

Иман дегеніміз – тілмен айту, жүрекпен сену.

وَالْإِيمَانُ أَهْلُ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ

Көк (*періштелер*) пен жердегілердің (*момын пенделердің*) имандары көбеймейді де азаймайды.

وَالْمُؤْمِنُونَ مُسْتَوُونَ فِي الْإِيمَانِ وَالتَّوَنُّ حَيْدٌ مُتَقَاضِلُونَ فِي الْأَعْمَالِ

Момындар иманда және таухидте (*Аллаһты тануда*) тең де, амалдарда (*құлшылық жасауда*) әртүрлі болады.

وَالْإِسْلَامُ هُوَ التَّسْلِيمُ وَالتَّنْقِيَادُ لِأَوَامِرِ اللَّهِ تَعَالَى، فَفِي طَرِيقِ اللَّغَةِ قَرِيبٌ بَيْنَ الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَلَكِنْ لَا يَكُونُ إِيمَانٌ بِلَا إِسْلَامٍ، وَلَا إِسْلَامٌ بِلَا إِيمَانٍ، فَهُمَا كَالظَّهْرِ مَعَ الْبَطْنِ

Ислам дегеніміз – Аллаһ Тағаланың бұйрықтарына бағыну әрі бойұсыну. Иман мен Исламның тілдік мағынасы екі түрлі, бірақта Исламсыз иман, имансыз Ислам болмайды. Ислам мен Иман бір заттын ішімен сырты сияқты (*бірінсіз бірі болмайды*).

وَالدِّينُ إِسْمٌ وَقِيعٌ عَلَى الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالشَّرَائِعِ كُلِّهَا

Дін дегеніміз –Ислам мен иман және шариғаттың барлығына берілген бір есім.

تَعْرِفُ اللَّهَ تَعَالَى حَقَّ مَعْرِفَتِهِ كَمَا وَصَفَ نَفْسَهُ وَ لَيْسَ يَقْدِرُ أَحَدٌ أَنْ يَعْبُدَ اللَّهَ تَعَالَى حَقَّ عِبَادَتِهِ كَمَا هُوَ أَهْلٌ لَهُ، لَكِنَّهُ يَعْبُدُهُ بِأَمْرِهِ، كَمَا أَمَرَ. وَ يَسْتَوِي الْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ فِي الْمَعْرِفَةِ وَ الْيَقِينِ وَ التَّوَكُّلِ وَ الْمَحَبَّةِ وَ الرِّضَاءِ وَ الْخَوْفِ وَ الرَّجَاءِ وَ الْإِيمَانِ، وَ يَتَقَاوَنُونَ فِيمَا دُونَ الْإِيمَانِ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ.

Хақ Тағаланы Ол Өзін сипаттағанындай шынайы түрде танимыз. Ешбір адам, тіпті, құлшылық жасаушы жан да Аллаһ Тағалаға шынайы құлшылық қылуға шамасы жетпейді (яғни пенде үзбестен, әркез құлшылық, зікір, шүкір етіп тұра алмайды). Бірақ, Хақтың әміріне сай құлшылық қылады. Момындардың барлығы Аллаһты тану, шынайы сенім, тәуекел ету, жақсы көру, разы болу, қорқу, үміттену мен иманда тең, өзгесінде (иманнан басқасында) әртүрлі болады.

وَاللَّهُ تَعَالَى مُتَقَضِّلٌ عَلَى عِبَادِهِ، غَادِلٌ، قَدْ يُعْطَى مِنَ التَّوَابِ أَضْعَافَ مَا يَسْتَجِبُهُ الْعَبْدُ تَقْضِيًّا مِنْهُ، وَقَدْ يُعَاقَبُ عَلَى الذَّنْبِ عَذَابًا مِنْهُ، وَقَدْ يَغْفُو فَضْلًا مِنْهُ.

Хақ Тағала пенделерін (бір-бірінен) ардақтаушы әрі әділдік қылушы. Аллаһ Тағала өз кеңшілігімен сауапқа лайықты пенделерне сауабын еселеп береді. Сондай-ақ, әділдігімен күнәсына қарай (күнә жасаушы пендені) жазалайды.

وَالسَّعَادَةُ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ حَقٌّ، وَ سَفَاعَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ سَلَّمَ لِلْمُؤْمِنِينَ الْمُذْنِبِينَ، وَ أَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْهُمْ الْمُسْتَوْجِبِينَ لِلْعِقَابِ حَقٌّ تَائِبٌ.

Хақ Елшісінің (Оларға Аллаһтың сәлемі болсын) шапағаты – хақ. Адамзат ардақтысының (Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) шапағаты момындардың ішіндегі күнәһарларға және азапқа лайық болған үлкен күнә жасаушыларға да берілетіні – хақ.

وَ وَزُنُ الْأَعْمَالِ بِالْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ، وَ الْفِصَاصُ فِيمَا بَيْنَ الْخُصُومِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَسَنَاتُ طَرَحَ السَّيِّئَاتُ عَلَيْهِمْ جَائِرٌ وَ حَقٌّ.

Қиямет күні амалдардың таразыменен өлшенетіні – хақ. Сонымен бірге, қиямет күні залым мен зәбір көрушінің арасынан жазаның алынатындығы да – хақ, егер залымның берер жақсылығы болмаса, зәбір көрушінің жамандықтары залымға берілетіні де – мүмкін іс әрі хақ.

وَ الْخَوْضُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَقٌّ، وَ الْجَنَّةُ وَ النَّارُ مَخْلُوقَتَانِ الْيَوْمَ لَا تَغْيِيَانِ أَبَدًا.

Хақ Елшісінің (Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын) хауды (бассейні) – хақ. Жәннат пен Тозақ жаратылып қойылған, ешқашан түгесілмейді.

وَاللَّهُ تَعَالَى يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَضْلًا مِنْهُ، وَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ عَذَابًا مِنْهُ، وَ إِضْلَالُهُ خِدْلَانُهُ، وَ تَفْسِيرُ الْخِدْلَانِ : أَنْ لَا يُوقِفَ الْعَبْدَ إِلَى مَا يَرْضَاهُ مِنْهُ، وَهُوَ عَذْلٌ مِنْهُ، وَكَذَا غُفُوبُهُ الْمَخْذُولِ عَلَى الْمَعْصِيَةِ.

Хақ Тағала қалағанын Кеңшілігімен тура жолға салады. Және қалағанын Әділдігімен адастырады. Адастыруы деп – жәрдемсіз қалдыруын айтамыз. Яғни, жәрдемсіз қалдыруы дегеніміз: Хақ Тағала пендені разы болған ісіне (иман келтіру, жақсылық жасау сияқты)

сәйкес келтірмеуі. Бұл Аллаһтың әділдігі, сол сияқты жәрдемсіз қалған пенденің күнәсіне қарай жаза алуы да осылай.

وَلَا تَقُولُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْلُبُ الْإِيمَانَ مَنْ عَبْدِهِ قَهْرًا وَ جَبْرًا، وَلَكِنْ تَقُولُ الْعَبْدُ يَدْعُ
الْإِيمَانَ قَادًا تَرَكَهُ فَحِينَئِذٍ يَسْلُبُهُ مِنْهُ الشَّيْطَانُ

Шайтан момыннан иманды мәжбүрлеп және күштеп кетіре алмайды. Бірақ, пенде иманын тәрк етеді дейміз, қашан пенде иманын тәрк еткен кезде шайтан оның иманын кетіреді.

وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَ تَكْوِيْرٍ فِي الْقَبْرِ حَقٌّ، وَإِعَادَةُ الرُّوحِ إِلَى الْعَبْدِ فِي قَبْرِهِ حَقٌّ، وَ صَعَطَةُ الْقَبْرِ
حَقٌّ وَ عَذَابُهُ حَقٌّ كَأَنَّ لِلْكَفَّارِ كُلِّهِمْ وَ لِبَعْضِ الْمُسْلِمِينَ

Көрде Мүңкәр мен Нәкирдің (*сұрақ алушы періштелер*) сұрақ алатыны – хақ.

Пендеге қабірінде рухы қайтарылатындығы да – хақ. Сондай-ақ, қабірдың тарылатындығы да және дінсіздердің барлығы әрі кейбір күнәһар мұсылмандардың көр азабына ұшырайтындығы да – хақ.

وَكُلُّ مَا ذَكَرَهُ الْعُلَمَاءُ بِالْقَارِئَةِ مِنَ صِفَاتِ اللَّهِ تَعَالَى عَزَّتْ أَسْمَاؤُهُ وَ تَعَالَتْ صِفَاتُهُ فَجَائِزُ
الْقَوْلِ بِهِ، سِوَى الْيَدِ بِالْقَارِئَةِ، وَ يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ بَرُؤَى خَدَا يَلَا تَشْبِيهِ وَ لَا كَيْفِيَّةَ

Ғұламалардың барлық есімдері мен сипаттарын (*түсініктер мен ойлардан*) пәк Аллаһ Тағаланың сипаттарын (*мағынасы ұқсастықты білдірген*) парсы тілінде (*яғни араб тілінен басқа тілдерге*) атап өтуге болады, тек «иәд» сөзін «қол» деп парсыша (*басқа тілдіе*) айтуға болмайды. Бірақ Аллаһтың «*уәжжі*» деп ұқсатусыз, кейіпсіз парсыша (*басқа тілдіе де*) атап өтуге болады.

وَلَيْسَ قُرْبُ اللَّهِ تَعَالَى وَ لَا بُعْدُهُ مِنْ طَرِيقِ طُولِ الْمَسَافَةِ وَ قَصْرِهَا وَ لَا عَلَى مَعْنَى
الْكِرَامَةِ وَ الْهَوَانِ، وَ لَكِنْ الْمُطِيعُ قَرِيبٌ مِنْهُ يَلَا كَيْفٍ، وَ الْعَاصِيُ بَعِيدٌ عَنْهُ يَلَا كَيْفٍ، وَ الْقُرْبُ وَ
الْبُعْدُ وَ الْإِقْبَالُ يَقَعُ عَلَى الْمُنَاجَى. وَ كَذَلِكَ جَوَارُهُ فِي الْجَنَّةِ، وَ الْوُفُوفُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَلَا كَيْفٍ

Хақ Тағаланың жақындығы мен алыстығы арақашықтықтың ұзын, қысқалығында емес, тіпті жақсылық пен қорлық мағынасына да емес. Алайды, бойсұнушы еш кейіпсіз Аллаһқа жақын (*ұқсатусыз*). Күнәһар еш кейіпсіз Аллаһтан алыс (*ұқсатусыз*). Ал жақындық, алыстық, жүз бұру мінәжат қылушыда болады. Осылайша пенденің жәннатта Хақ Тағалаға көрші болуы және пенденің Аллаһтың құзырында болуы да еш кейіпсіз.

وَ الْقُرْآنُ مُنَزَّلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَهُوَ فِي الْمُصْحَفِ مَكْتُوبٌ، وَ آيَاتُ الْقُرْآنِ كُلُّهَا فِي مَعْنَى
الْكَلَامِ مُسْتَوِيَةٌ فِي الْقَضِيَّةِ وَ الْعَظْمَةِ، إِلَّا أَنَّ لِبَعْضِهَا قَضِيَّةَ الذِّكْرِ وَ قَضِيَّةَ الْمَذْكُورِ مِثْلُ آيَةِ
الْكُرْسِيِّ، بَأَنَّ الْمَذْكُورَ فِيهَا جَلَالُ اللَّهِ وَ عَظَمَتُهُ وَ صِفَتُهُ، فَاجْتَمَعَتْ فِيهَا قَضِيَّتَانِ: قَضِيَّةُ الذِّكْرِ،
قَضِيَّةُ الْمَذْكُورِ، وَ فِي صِفَةِ الْكُفَّارِ قَضِيَّةُ الذِّكْرِ فَحَسِبْتُ، وَ لَيْسَ فِي الْمَذْكُورِ وَ هُمُ الْكُفَّارُ قَضِيَّةٌ،
وَ كَذَلِكَ الْأَسْمَاءُ وَ الصِّفَاتُ كُلُّهَا مُسْتَوِيَةٌ فِي الْقَضِيَّةِ وَ الْعَظْمَةِ لَا تَقَاوَتْ بَيْنَهُمَا

Құран Хақ Елшісіне (*Оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) түсірілген. Ол Кітапта жазылған. Құран аяттарының бәрі сөйлем мағынасында артықшылықта, ұлықтықта өзара тең. Тек кейбірінің зікір (*аяттығы*) жағынан болса, ал кейбірінің мағынасы жөнінен артықшылығы бар, мысалы, «аятул күрси» сияқты. «Аятул курсидің» мағынасында Хақ Тағаланың ұлықтығын, үстемдігін, сипаттарын білдіретін мән-мағына бар сондықтан да ол

екі (аяттығы жағынан да, мағынасы жағынан да) артықшылыққа ие. Дінсіздерді сипаттайтын аяттардың тек аяттығы жағынан ғана артықшылығы бар, мағынасы жағынан жоқ, өйткені, олар дінсіздер. Осылайша Хақ Тағаланың есімдері мен сипаттарының барлығы артықшылықта, ұлықтықта тең, араларында айырмашылық жоқ (*бір-бірінен артық емес*).

وَقَاسِمٌ وَطَاهِرٌ وَإِبْرَاهِيمُ كَانُوا بَنِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، وَ
قَاطِمَةٌ وَرَبِيبٌ وَرُقِيَّةٌ وَأُمُّ كُلْتُمِ كُنَّ جَمِيعًا بَنَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَ
رَضِيَ عَنْهُنَّ

Қасым, Таһир, Ибраһим Хақ Елшісінің (*Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) ұлдары, Фатима, Зәйнәб, Руқия, Үмму Кулсум (*Аллар оларға разы болсын*) –Хақ Елшісінің (*Оған және отбасына Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) қыздары.

وَإِذَا أَشْكَلَ عَلَى الْإِنْسَانِ شَيْءٌ مِنْ دَقَائِقِ عِلْمِ التَّوْحِيدِ فَيَتَّبِعِي لَهُ أَنْ يَعْثِقَدَ فِي الْحَالِ مَا
هُوَ الصَّوَابُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى، إِلَى أَنْ يَجِدَ عَالِمًا فَيَسْأَلُهُ، وَ لَا يَسْأَلُهُ تَأْخِيرَ الطَّلَبِ، وَ لَا يُعْذِرُ بِالْوُفَى
فِيهِ، وَ يَكْفُرُ إِنْ وَقَفَ

Таухид ілімінің нәзік мәселелеріне қатысты бір жайт адамның көңіліне күмән келтірсе, дереу оның дұрысына иман келтіруі тиіс. Сондықтан, ғалымды тауып одан сұрауы керек, талап қылуды кешіктіруге болмайды, тоқтап тұру (*мәселені сұрамай*) үзір саналмайды, ал егер тоқтап қалса, имансызға айналады.

وَ حَبْرُ الْمِعْرَاجِ حَقٌّ، فَمَنْ رَدَّهُ فَهُوَ صَالٌ مُبْتَدِعٌ، وَ خُرُوجُ الدَّجَالِ، وَ بَأْجُوجَ وَ مَاْجُوجَ، وَ طُلُوعُ
الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَ نُزُولُ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ، وَ سَائِرُ عِلَامَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ عَلَى
مَا وَرَدَتْ بِهِ الْأَخْبَارُ الصَّحِيحَةُ حَقٌّ كَائِنْ، وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Миғраж (Хақ Елшісінің (*Оған Аллаһтың игілігі мен сәлемі болсын*) аспанға көтерлуі) – хақ. Кімде-кім бұны мойындамаса бидғатшы (*діннің негізіне жаңалық енгізуші*), адасқаны. Дәжжәлдың (*тажсалдың*) шығуы, ияжуж бен мажуж (*қиямет таяғанда шығатын топ*), күннің батыстан шығуы, Исаның (*Оған Аллаһтың сәлемі болсын*) аспаннан түсуі және де сахих (*дұрыс*) хадистерде келген Қияметтің белгілерінің барлығы – хақ. Хақ Тағала қалағанын тура жолға бастайды.